

Menderes Dönemi İktisat Politikaları

Economic Policies of the Menderes Period

İzzettin ULUSOY¹

Öz

Seçmenin özgür iradesiyle yapılmış ilk seçim niteliği olan 1950 genel seçimlerde Adnan Menderes in başında bulunduğu Demokrat Parti'nin(DP) %52 oyla iktidara gelmesi, yakın dönem Türk siyasi tarihinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. DP iktidara gelince daha demokratik ve çoğulcu bir siyasi yapıyı oluşturmaya başladı. Bu oluşum, iktisat politikalarında da yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Demokrat Parti, liberal iktisat politikaları yoluyla hızlı büyümeyi hedefliyordu. Menderes döneminin başlangıcında kamunun ağırlıkta olduğu iktisat politikaları terk edilmiş bunun yerine, özel sektörün egemen olduğu iktisat politikaları hayata geçmiştir. Piyasaların rahatlaması için genişletici para ve maliye politikalarına önem verilmiştir. Yerli tarıma ve yerli maden hammaddesi üretim ve işlemesine dayalı ithal ikameci büyüme sürmüştür. İthalat ve ihracatta uygulanan katı kurallar kaldırılarak dış ticaret daha liberal hale getirilmiştir. Liberal dış ticaret politikaları, dış ticaretin gelişimine önemli katkı sağladı ancak, bu politikalar dış açıkları artırdı. Bu olumsuzlukları gören hükümet, dış açık sorununu çözmek için yabancı sermayeyi kurtarıcı olarak görmeye başladı. Yabancı sermayeden de umduğunu bulamayan Hükümet, çözüm için bu kez Merkez Bankası kaynaklarına yöneldi. Merkez bankası kaynaklarını kullanma, yüksek oranlı enflasyonist baskıyı beraberinde getirmiştir. Bu çalışmada, Menderes döneminin iktisat politikaları incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Yabancı Sermaye, Demokrat Parti, İktisat Politikası, Liberal Ekonomi

ABSTRACT

Adnan Menderes's Democratic Party's (DP) coming to power with 52% of the votes in the 1950 general elections, which was the first choice of the electorate to be elected by the free will, was an important turning point in the recent Turkish political history. When the DP came to power, it began to form a more democratic and pluralistic political structure. This formation has been the beginning of a new era in economic policies. The Democratic Party aimed at rapid growth through liberal economic policies. At the beginning of the Menderes period, economic policies dominated by the public sector were abandoned and instead the economic policies dominated by the private sector were realized. Extensive monetary and fiscal policies are given importance for the relief of markets. Import substitution growth based on domestic agriculture and production and processing of domestic mineral raw materials has continued. Foreign trade is more liberalized by removing the strict rules applied in imports and exports. Liberal foreign trade policies made a significant contribution to the development of foreign trade, but these policies increased external deficits. The government regarded these problems, foreign capital began to see it as the savior to solve the problems external deficit. The government, which could not find hope in foreign capital, turned to the Central Bank resources for the solution. The use of central bank resources has led to severe inflationary pressures. In this study, economic policies of Menderes period will be examined.

Keywords: Foreign Capital, Democratic Party, Economic Policy, Liberal Economy

Tür: Araştırma makalesi

Gönderim tarihi: 08.02.2019

Kabul tarihi: 11.12.2019

¹Dr. Öğretim Üyesi, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, iulusoy3144@gmail.com (ORCID:0000-0001-6464-7995)

GİRİŞ

II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla ülkelerin iktisat politikalarındaki öncelikler de değişmiştir. Nüfusu doyurmak ilk amaç haline gelmiş, savaşı en az hasarla atlattık için hükümetler, sert ve müdahaleci önlemlere başvurmuşlardır. 1946 da çok partili hayata geçişle birlikte iktisat politikalarında da yeni dönem başlamıştır. 1946'dan Demokrat Partinin (DP) yönetime geldiği 1950 yılına kadar Cumhuriyet Halk Partisince (CHP) uygulanan iktisat politikalarında gözle görülür gevşemeler görülmüştür.

Türkiye ekonomisinde 1950 - 1960 yılları, Demokrat Parti diğer bir adla Menderes Dönemi olarak bilinmektedir. Bu dönemin ekonomi politikalarının temelinde; devletin etkin olduğu ekonomi politikalarından liberal ekonomi politikalara geçiş, tarım sektörüne öncelik verme, özel sektör öncülüğünde sanayileşmeyi gerçekleştirme ve dış ekonomik ilişkilerde liberalleşme vardır. 1950'de çok partili demokratik hayata geçiş, bunun yarattığı genel heyecan ve demokrasinin geniş halk kitleleri tarafından değerlendirilmesi, ekonomik sonuçları çok büyük olan değişmelere neden olmuştur. DP dönemi, hızlı büyüme amacının; devletin ekonomideki etkinliğini azaltarak, kamu yatırımlarının artırılarak ve özel teşebbüsün geliştirilerek yapılmak istendiği bir dönemdir. Kongar (1998,s.60)

Demokrat Parti ilke olarak, hızlı büyüme amacına ulaşmak için devletin ekonomideki etkinliğini sınırlamayı hedeflemiştir. Bu hedefe ulaşmak için kamu yatırımları artırılacak ve özel girişimi teşvik edilecekti. Menderes hükümeti, ABD ve Batı dünyası ile aynı safta yer alarak Marshall yardımı gibi dış yardımlar ve yabancı sermayeye öncelik veren ekonomi politikası uyguladı. DP nin ekonomik hedefleri bütçe politikasını şekillendirdi. Maliye politikası aracılığıyla ekonomide devletin etkinliğini azaltmak için yoğun çaba sarf edildi. Bu bağlamda, Cari harcamaları azaltıldı ve yatırım harcamalarında önemli artışlar salandı. Dönemin başında dış sermaye ve dış fonlara dayalı bir büyüme modeli hedeflenmişti. Ancak, yabancı kaynak bulmada yaşanan sıkıntılar ve gelen dış fonlar beklenenin çok altında kalmıştı. Bu olumsuz tablo karşısında devlet, sanayileşmede öncü rol almış ve fon ihtiyacını karşılamak için iç kaynaklara başvurdu. İç kaynaklar ise vergiler değil kısa vadeli Merkez Bankası kaynaklarıydı.

Bu çalışmanın temel konusunu, Menderes Dönemine ilişkin iktisat politikalarını etkileyen faktörler ve iktisat politikası uygulamaları oluşturmaktadır. Çalışmada öncelikle Demokrat parti iktidarı öncesi Türk Ekonomisinin genel yapısı irdelenecek, daha sonra, uygulanan iktisat politikaları ayrıntılarıyla incelenecektir.

1-Kavramsal Çerçeve

1.1-Politika-İktisat Politikası Tanımı

İktisat politikası; belirli sosyo-ekonomik hedeflere ulaşmak için belirli karar birimlerinin seçilmiş uygun araçlar kullanarak, ekonomik yapı ve ekonomik süreci, bir sistem içinde etkilemeyi, yönlendirmeyi, uygulamayı ve denetimi içeren bir süreçtir. İktisat politikası denildiğinde “hükümetin iktisat politikaları” anlaşılır.

Bu durumda hükümetler uyguladıkları iktisat politikalarıyla; kabul edilebilir bir büyüme hızı yakalamak, fiyat istikrarını sağlamak, istihdamı artırmak, gelir ve servet dağılımında eşitsizliği gidermek, bölgeler arası gelişmişlik farklarını azaltmak ve ödemeler bilançosunda denge sağlamak gibi hedeflere ulaşmak amaçlamaktadır. (Yıldırım vd., 2003,s.28)

1.2-İktisat Politikasında Temel Amaçlar

İktisat politikasıyla hedeflenen amaçlar; ülkenin kalkınma seviyesi, benimsedikleri ekonomik sistem, dönem içindeki iktisadi gelişmeler vs. şeklindeki ölçütler temel alındığında farklılık gösterme veya uygulanacak politikaların öncelik sıraları değişmektedir. İktisat politikalarındaki temel amaçları aşağıdaki gibi sıralayabilir.

- Kararlı ve sürdürülebilir ekonomik büyüme
- Düşük işsizlik veya tam istihdam
- İstikrarlı fiyatlar (düşük enflasyon)
- Dengeli bir ödemeler dengesi, döviz kurunda istikrar sağlama

1.3-İktisat Politikası alt dalları-Araçları

1.3.1- Para politikası: Bir ülke ekonomisinde merkez bankasının tedavüldeki para miktarını ve fiyatını belirlemeye yönelik politikalara denir.

1.3.2- Maliye politikası: Genel olarak, birçok devletin uyguladığı maliye politikasının amacı, toplam harcama seviyesini, toplam harcama bileşimini veya her ikisini de bir ekonomide hedeflemektir. Maliye politikasını etkilemenin en yaygın kullanılan iki yolu kamu harcama politikalarında veya kamu vergi politikalarında yapılan değişikliklerdir.

1.3.3-Gelirler politikası: İşsizlik artışına neden olmadan hükümetin ücret ve fiyatların belli bir düzeyin üstüne çıkmasını engellemeye yönelik uygulamaya koyduğu politikadır. Buradaki amaç, enflasyonu kontrol etmek ve gelirin yeniden dağılımıdır.

1.3.4- Dış ticaret politikası: Hükümetin dış ticareti özendirmek ya da belli sınırlar getirmek amacıyla uyguladığı politikalardır. Ancak dış ticaret politikası daha çok ticaretin sınırlandırılması amacıyla kullanılır. (Berber vd., 2010,s.176)

2- Demokrat Parti Öncesi Türk Ekonomisi

Cumhuriyetimizin kurucusu Atatürk, Cumhuriyetin devraldığı bütün olumsuzluklara karşı ve Lozan Antlaşması ile kazanılan siyasal bağımsızlığın elden gitmemesi için ekonomik bağımsızlığın da kaçınılmaz olduğuna inanıyordu. Bu görüşünü, 17 Şubat 1923 'te birincisi İzmir de yapılan İzmir İktisat Kongresi 'ni açış konuşmasında şöyle açıklıyordu: "Ulusal egemenlik iktisadi egemenlik ile pekiştirilmelidir". İnan, (1972,s.42). Atatürk bu sözlerle ekonomik bağımsızlığın yeni Türkiye devleti için hayati bir öneme sahip olduğunu vurguluyordu. Atatürk önderliğinde yapılan bu kongre ile Türkiye, liberal ekonomik düzeni ilke ediniyor, özel girişimciliği koruma ve geliştirmeyi amaçlıyordu.(Avcıoğlu, 1982,s.364)

İzmir İktisat Kongresi'nden sonra 1924 yılında Türkiye nin ilk ulusal ticari bankası olan İş Bankası kurulmuştur. 1925 yılında sanayiciye ucuz kredi sağlamak için Sanayi ve Maadin Bankası kurulmuştur. Çiftçi kesimini zora sokan ve vergi gelirleri içinde %30 paya sahip olan Aşar Vergisi kaldırılmıştır. Benzer şekilde 1927 yılındaki "Teşvik-i Sanayi Kanunu" çıkarılarak sanayi sektöründeki yatırımlar teşvik edilmiştir. Cillov, (1970,ss.135-138)

1929 Dünya Ekonomik Buhranı, diğer ülkeler gibi Türkiye'yi de olumsuz etkilemiştir. Bu gelişme sebebiyle 1923 'ten başlayan ekonomiyi libere etme amacı yerini, zorunlu olarak ekonomiyi devlet müdahalesine bırakmıştır. Türkiye ve Dünya ilkelerinin yüz yüze geldiği bu ağır ekonomik şartları yakından okuyan Atatürk ve hükümet, 1930 yılından başlayarak ülkenin içinde bulunduğu ağır ekonomik şartlarlar çözecek bir dizi önlemleri hayata geçirdi. Diğer bir anlatımla ekonomi içinde devletin ağırlığı zaman içinde artmış, devletçiliğin gereği olan ekonomi yasa ve kuralları hakim olmuştur. Ergün, (1995,ss.256-257)

1931 yılından itibaren Merkez Bankasının kurulmasıyla milli ekonomi şoklara karşı dayanıklı hale getirilmiştir. Osmanlı Bankası ve azınlıkların milli yararlarına uymayan karar ve uygulamaları son bulmuştur. 1933' te ise Sümerbank'ın kurulması, devletçiliğin ulusal ekonomiyi taşıyıcı ve sürükleyici özelliğine bir model olması bakımından önemli olmuştur. Tokgöz, (2002,s.324)

Ekonomide devletçilik modelinin yoğun görüldüğü bu yıllarda dış ticaret ikili çıkarılara göre yürütülmüş, ithalata getirilen kısıtlamalar nedeniyle dış borçlarda denge sağlanarak Türk Lirasının değeri korunmuştur.

1935 de benimsenen devletçilik uygulamasının temel ilkeleri, o günkü tek siyasal yapı olan CHP'nin programında yer bulmuş, bu program doğrultusunda 1936 yılında I. Sanayi Planı sürerken Celal Bayar öncülüğünde Sanayi Kongresi toplanmış İkinci Sanayi Planı hazırlanmaya başlanmıştır. Ne yazık ki 1938 sonunda II. dünya savaşı belirtilerinin ortaya çalmasıyla bu plandan vazgeçilmiş, bunun yerine "İktisadi Savunma Planı" hayata geçirilmiştir. Savaş yıllarında nüfusun önemli bir kısmının askere alınmasıyla iç talepte artışlar görülmüş, artan talep üretimle karşılanamayınca oluşan karaborsa haksız kazanç edinenlerin sayısını artırmıştır. Piyasadaki karaborsayı kırmak için 1940 da olağanüstü hallerde Milli ekonomi ve savunmayı içeren hususlarda

hükümete geniş yetkiler sunan Milli Korunma Kanunu çıkarılmıştır. Bu önlemlere rağmen piyasadaki karborsa son bulmamış stokçuluk önlenemez boyuta çıkmıştır. Baytal, (2007,s.548)

Karborsacılıktan büyük kazanç elde eden kesimin serveti, karneyle ekmek alan geniş halk kitlesinin büyük tepkisine yol açtı. Bu tepkiyi gören CHP, 1942 de Varlık Vergisini yürürlüğe koyarak kamu gelirlerini arttırarak enflasyonla ve karborsayla savaşmayı amaçlıyordu. Gerçi ülkedeki zengin azınlıklar, bu verginin kendilerini hedef aldığını ileri sürseler de bu vergiyi, belli servet birikimine sahip olanların ödeyeceği açıktır. Aktar, (1996,s.106)

3-DP nin İktidar Serüveni

II. Dünya Savaşından sonra ekonomik güç ile siyasi güç arasında süren çatışma yeni bir nitelik kazandı. Çünkü hükümet, aykırı söylemlere rağmen 14 Haziran 1945 de Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu nu çıkarıp derhal uygulamaya başladı. Bu durum başta Adnan Menderes, Emin Sazak, Cavit Oral ve Fevzi Karaosmanoğlu gibi büyük toprak sahiplerinin büyük tepkisine neden oldu. Çıkarılan kanuna itiraz etmelerinin sebebi, özel ormanların ve elinde geniş arazi bulunduran ailelerin topraklarının bir bölümünün kamulaştırılmak istenmesidir.(Keyder vd., 1985,s.57)

Başlangıçta CHP'nin Toprak Reformuna karşı duran muhalefet hareketi, siyasi bir harekete dönüştü. 1945 yılında Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü, iktidara bir takrir(önerge) vermişler ve saha sonra Türk siyasi tarihinde “*Dörtlü Takrir*” olarak anılacak hareketi başlattılar. Sonrasında bu muhalif dörtlü grup, CHP'den ayrıldı ve 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti'yi kurdu.

DP, kuruluşunun başlangıcında, CHP'nin ilkelerinin simgesi olan "altı ok" a bağlılığını net bir şekilde ortaya koyması ayrıca, hükümetin izlediği ekonomi politikası olan devletçiliği, serbest girişimciliğe daha çok şans verileceği şeklinde yorumladı. DP Tüzük ve Programının 17. Maddesinde devletçilik ilkesi aşağıdaki gibi belirtiliyordu:

"Devletçiliği, ekonomik alanda uzun zamandan beri devam eden boşluğu bir an önce doldurmak, iş hacmini genişleterek yurttaşların geçim ve refah düzeyini yükseltmek için, devletin, gerek doğrudan doğruya ekonomik faaliyetlere girişmesi, gerekse teşvik ve yardım yolları ile özel teşebbüs ve sermayenin genel yararlarına en uygun şekilde ve hızla gelişmesinde görev alması anlamında anlıyoruz... Özel teşebbüs menfaatleri genel menfaatin te'lifi ve korunması zaruretinden ileri gelmektedir. Bizim devletçiliğimiz, ekonomik koşullarımızın çizdiği yoldur" denilerek katı devletçilik anlayışında değişiklik olabileceğine yeşil ışık yakmışlardır. İşte devletçiliğe farklı bir anlam yükleyen DP kurucuları, CHP hükümetini bir erken seçime zorlamış, 1946 da yapılan erken seçiminde 62 milletvekili kazanarak Meclise girmeyi başardılar. DP'nin kurulmasının hemen ardından partiye beklenenin üstünde bir ilgi olmuştur. Ardından DP, 14 Mayıs 1950 genel seçimlerinde toplam oyların % 53 'ünü alarak iktidara geldi. Baytal, (2007,s.550)

Demokrat parti hükümetine Truman Doktrini ve Marshall Planı ile ABD'den ilk yardımlar verilmeye başlanmış, alınan bu yardımlar sayesinde iktidarın ilk yıllarında ülke ekonomisinde önemli bir rahatlama sağlamıştır. Karakök, (2011,s.90)

4-Demokrat Parti Programının İktisadi Yapısı

Demokrat Parti parti programında, Cumhuriyet Halk Partisinin benimsediği cumhuriyet yönetimi ve laiklik benimsemiş, demokratik ilkelere oldukça uygun idare türünün cumhuriyet olduğu vurgulanmıştır. Temelde bu iki parti arasında temel farklılık iktisadi yaklaşımlarında yatmaktadır. Örneğin DP, CHP'den daha çok özel girişime ağırlık vermiştir. Çufalı, (2004, ss. 65-66) Parti programının birinci kısmında partinin temel ilkeleri olarak, hürriyetler ve iktisadi yapı bakımından liberalizm ve demokrasi gösterilmiştir. Takım, (2012,s.164)

Demokrat Parti; yürürlüğe koyduğu politikalarla ülkede ekonomik ve siyasi alanda yeni bir dönemin başlamasına sebep olmuştur. DP hükümetinin ana felsefesi ve siyasi görüşleri aşağıda özetlenmiştir. Özcan, (2014,s.263)

- Sanayileşmeyi özel sektör aracılığıyla yürütmek ve bu yönde devletin verimli çalışmayan iktisadi işletmelerinin özel sektöre devrini sağlayacak tedbirler almak,
- Gereksiz piyasalara müdahale etmemek,
- Dış ticarete devlet müdahalelerini enaza düşüren yeni bir sisteme geçmek ve dış ticareti daha serbest yapacak yapıya kavuşturmak.
- Ekonomik büyümenin temelini tarım sektörüne dayandırmak,
- Ülkedeki fakirlik ve geri kalmışlığa çözüm getirerek gelişmenin sağlanması.

Yukarıda sıralanan amaçlar yanında Menderes, 26 Mayıs 1954 tarihindeki konuşmasında şöyle demektedir: “Devlet bütçelerinin cari hizmetler ve sarfiyatında azami tasarrufla hareket edilecek, memleketin iktisadi gücüyle mütenasip denk ve dengeli bütçeler getirilecek, buna karşılık ekonomik kalkınmaya ve bir bütünlük halinde bireylerin üretim çabalarını ve faaliyetlerini desteklemek için sermaye yatırımlarına maksimum payın ayrılması sağlanacaktır.” Baytal, (2007,s.551)

DP bu amaçları gerçekleştirmek için ekonomide liberalleşme sürecini başlatmıştır. Bu çerçevede liberal politikaların hayata geçmesini tetikleyen bir dizi iç ve dış sebepler ortaya çıkmıştır.

İçsel Nedenler: 2. Dünya Savaşı süresince, ticari ve endüstriyel işletmeler legal ve illegal yollarla savaş öncesi döneme nispeten servetlerini önemli ölçüde artırdılar. Bu işletmeler, özel sektör önündeki duvarların kalkmasını ve kendilerine bazı taviz ve avantajların verilmesini istemişlerdir. Parasız, (2003,s.115)

Dışsal Nedenler: Batılı ülkeler safında olan Türkiye, 2. Dünya Savaşının bitiminden sonra batılı ülkelere teknik, askeri ve mali yardım almaya başlamıştır. Gelen

yardımlarla ekonomik kalkınma için gerekli kaynak sorunu çözülmüş, kalkınma için projeler üretilmiş ve projelerde istihdam edilecek insan gücü eğitilmiştir. Kalkınmanın dış yardımlarla finanse edilmesi nedeniyle halka ek vergi yükü getirilmemiştir.(Akalm, (2010,s.198)

5-Demokrat Parti'nin Ekonomi Politikaları

Ekonomi ve siyasi açıdan liberalizm taraftarı olan Demokrat Parti'nin öncelikli hedefi hızlı büyümeydi. "İktisadi cihazlanmayı hızlandırmak, bütçede yatırımları genişletmek, özel sektörü hukuki ve fiili emniyet altına alacak tüm düzenlemeleri yapmak ve geliştirmek, yabancı sermayeden faydalanmak, üretim hayatını devletin zararlı müdahalelerinden ve bürokratik engellerden kurtarmak, mevcut sermayenin üretime akmasını sağlamak, böylece birey için uygun girişim ortamı oluşturmak" ekonomi politikasının öncelikli hedefleriydi. Coşar,(2005,s.31)

Menderes, dışarıdan kredi almayı, ülkeyi hızla kalkındırmada önemli bir araç olarak görüyordu. Yabancı krediye itiraz edenleri ağır şekilde eleştiriyordu. Menderes in yabancı kredi alma konusundaki dayanağı, kredi alarak kalkınma başarısı sağlayan diğer ülkeleri örnek göstermesiydi. Doğan, (1957,s.167)

Uluslararası kaynaklarla büyümeyi tercih eden DP, tarımda verimliliği artırma ve temel alt yapı yatırımlarını amaçlayan politikalara destek verdi. Uluslararası uygun ortam, DP nin bu amaçlarını hızla hayata geçirmesine ortam sağladı. ABD nin Marshall Planı içinde Türkiye'ye sunulan krediler tarımda makineleşmeyi artırmış, uygun iklim şartlarının yardımıyla da tarım sektöründe hızlı üretim artışları görülmüştür. Kara yollarının inşası nedeniyle de pazar ile üretim yerleri birbirine bağlandı. Kore Savaşı'nın sunduğu canlanmayla birlikte ihracatta ciddi artışlar sağlanmış, ithalat rejimine kolaylıklar getirilmiş, ekonomi hızlı bir büyüme eğilimine girmiştir. Dış ekonomiden beslenen hızlı kalkınma sürecinin ardından koşullar değişmeye başlayınca Toker, (1991,s.284), 1954 de Uluslararası Para Fonu, devalüasyon ve bir dizi öneri paketiyle Türkiye ye geldi fakat hükümet önerilere sıcak bakmadı. Doğan, (1980,ss.84-85)

1953'de liberal politikalarda başarılı olamayınca hükümet, kurtuluş reçetesi olarak sermayeyi gördü. Bulutoğlu,(1970,s.124) Bu süreci desteklemek için 1951 yılında Liberal Petrol Kanunu, 1954 yılında Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu çıkartılarak yabancı sermaye önemli teşvikler verilmiştir. Ayrıca yabancı sermayenin kâr ve anapara transferindeki idari formaliteler azaltılmıştır. Bütün bu teşviklere rağmen Demokrat Parti iktidarında yabancı sermaye, ekonomik kalkınmada yeterli fon oluşturmadı. Teşviklere karşın ülkeye giren yabancı sermaye 1951-53 yıllarında 15 milyon, 1954 yılında 56.6 milyon, 1955 yılında 49.6 milyon, 1956 yılında 919 ve 1957 yılında 85.2 milyon Lira olmuştur. Ayrıca, ülkeye gelen yabancı sermayenin % 75'i ayni sermaye, % 25'i parasal sermaye şeklindeydi. Coşar, (2005,s.34) Kalkınmada yabancı sermayeyi ciddi finansal kaynak olarak kabul eden Demokrat Parti hükümetleri, bu kaynaktan umduğunu bulamayınca Merkez Bankası kaynaklarına yöneldi.

5.1-Para Politikası

Para politikası; ekonomik büyüme, istihdam artışı ve fiyat istikrarı gibi hedeflere ulaşabilmek için paranın elde edilebilirliğini ve maliyetini etkilemeye yönelik alınan kararlara denir. Alınacak kararlarda sorumlu kuruluş merkez bankasıdır.

Türkiye de II. Dünya Savaşı yıllarında enflasyon tırmanışa geçmiş ancak, savaş bittikten sonra 1951 yılına kadar yüksek enflasyon görülmemiştir. Çünkü dönem boyunca para arzı enflasyonu tetiklememesi için istikrarlı tutulmuş, bütçe gelirlerini aşan kamu harcamalarına izin verilmeyerek bir anlamda denk bütçe uygulaması, izlenen maliye politikalarının temel felsefesi olmuştur.

Demokrat Partinin ekonomi politikasının ana eksenini, para arzını artırıp yatırımları finanse etmek için birincil kaynak para basma ve kredi politikaları oluşturur. 1950-1954 arasında üretim artışı devam ettiği için para arzındaki genişleme ekonomide bir sorun oluşturmamış ancak, ilerleyen yıllarda üretimde düşüşler yaşanınca para arzının düşürülemezliği enflasyonlu dönemi geri getirmiştir. Diğer bir deyimle Demokrat Partinin uyguladığı iktisat politikasının tipik bir özelliği sayılan para arzını artırmak yoluyla dönem içinde başta tarım sektörü olmak üzere ekonomide canlanma görülse de piyasadaki para bolluğuna rağmen üretim kapasitesinde beklenen artışın sağlanamaması enflasyonu beslemekteydi. Eroğlu, (2003,s. 147)

Demokrat Parti programına göre izlenecek para politikası büyümeyi sağlamalı ve büyüme önündeki engelleri kaldırmalıdır. Programda enflasyonist bir ortama yol açmayan bir maliye politikası izlenecekti. Hükümet başlangıçta para politikasına mesafeli yaklaşmış ancak, beklediği yabancı kaynağı bulamayınca MB kaynaklarını kullanmayı tercih etmiştir.

Kredi darboğazı yaşayan hükümet, 1956 yılından itibaren tarımsal kredilere sınırlar getirdi. Enflasyona yol açan piyasadaki fazla parayı çekmek üzere Merkez Bankası kredi faiz oranlarını artırdı. Bankaların verdiği kredilere tavan getirildi. Milli Korunma Kanunu yürürlüğe girdi. 1957 yılında gerekli gördüğü mallar için Ticaret Bakanlığı'na fiyat tayin yetkisi verildi. 1958 de piyasalardaki karaborsa ve haksız kazancın önünü kesmek için demir, kömür ve Sümerbank ürünlerine yüksek zamlar yapıldı. Ancak alınan bu tedbirler yeterli olmadı ve hükümet, 1958 yılında Uluslararası ekonomik güçlerin ileri sürdüğü koşulları kabul eden ekonomik önlemler paketini yürürlüğe koydu.

Bu program temelde, dış ticaret dengesini istikrarlı hale getirmek, açık finansman politikasını terk etmek ve para arzını düşürmek gayesini taşıyordu. (Şahin, 2007: 126) Programa göre hükümet, 1956 da uygulamaya başladığı iç piyasadaki fiyat denetimlerini terk edecek ve banka kredilerine tavan getirecekti. Böylelikle verilecek kredilerin, kamu kesimi ve bankalar aracılığı ile dağılımı sağlanacaktı. Bu çerçevede Toprak Mahsulleri Ofisi'nin aldığı kredileri 1959 yılına kadar Merkez Bankasına geri ödeme şartı getirildi. Böylelikle kredi hacminde ortaya çıkan bu daralma, faiz oranlarını arttırmış, bunun sonucunda kredi faiz oranları da yükseldi. Kazgan, (2005,s.116)

Diğer yandan dolaşımdaki para miktarı; 1950 de 900 milyon lira, 1951 de 1048 milyon, 1952 de 1146 milyon, 1953 de 1333 milyon, 1954'te 1379 milyon TL'ye çıkmıştır. 1950-54 yıllarında para arzında artış olsa da üretim hacmindeki artışlar nedeniyle yüksek enflasyon görülmemiştir. Ancak sonraları, para arzında yaşanan sürekli artışlar karşısında reel gelirlerde aynı oranda artışların olmaması ve kalkınma harcamaları için ayrılan kaynağın azalması enflasyon artışını beraberinde getirmiştir. Dolaşımdaki para stoku 1954 yılına nispeten önemli artışlar göstererek 1955 de 1805 milyona, 1956 da 2322 milyona, 1957 de 2936, 1958 de 3052 milyon, 1959 da 3406 milyona yükselmiştir. Singer, (1971,s.335) Sonuç olarak 1950-1960 Menderes döneminde dolaşımdaki para miktarı 4 kat artmıştır. 1950 yılında 1275 milyon lira olan banka kredileri 1957 yılında 7787 milyon lirayı, 1960'da 9522 milyon lirayı bulmuştur. Shaw, (1977, s.408)

5.2- Maliye Politikası

Maliye politikasının hedefleri arasında ekonomik dalgalanmaları en aza indirmek, adil bir şekilde servet gelir dağılımını sağlamak amacıyla uygulanan politikalarlardır. Maliye politikası bu amaçlara ulaşmak amacıyla bazı araçları kullanabilmektedir. Maliye politikası araçlarını şu şekilde sıralayabiliriz;

- Kamu harcamaları
- Kamu gelirleri
- Borçlanma
- Kamu Bütçesi

Ekonomide öngörülen iktisadi ve sosyal hedeflere ulaşmada ekonomi üzerinde farklı etkileri olan maliye politikası araçları vardır. Maliye politikasının hedeflerine ulaşmada kullanabileceği en önemli araç; kamu harcama ve gelirlerinin miktar ve bileşimleri ile kamu harcama ve gelirindeki değişmelerin bütünüyle ilişkili olduğundan bütçe açığı veya bütçe fazlasıdır. Ataç, (1991,s.36)

5.2.1. Kamu Harcamalarının Yapısı

1950 sonrası yeni dönem, daha serbest iktisat politikası ve bu paralelde devletin ekonomi içindeki payının azaltılması hedefleniyordu. Ancak, birçok alanda serbest iktisat politikasına paralel önlemler alınsa da kamu giderlerinde önemli azalmalar yaşanmamıştır.

5.2.2. Kamu Gelirlerinin Yapısı

1950-1954 yıllarında tarım sektöründe makineleşmesinin hızlanması, ekilebilir alanların artması ve olumlu iklim şartlarının de etkisiyle tarımsal üretimdeki artışlara yol açmıştır. Bunun yanında ithalatın serbestleşmesi, Kore Savaşı'nın yarattığı canlılık ile Türk ürünlerine uluslararası piyasalarda olan talep artışı, altyapı yatırımlarına ağırlık verilmesi, dış kredilerde ve yardımlarda artış olması gibi nedenlerle ekonomide yaşanan bahar havası GSMH'da ciddi artışlara neden olmuştur.

1954 yılı sonlarına gelindiğinde dış ticarete yaşanan olumsuzluklar nedeniyle yaşanan dış açıklar, dış borçları geri ödemede yaşanan güçlükler ve enflasyonun artış trendine girmesi, hem GSMH yı hem de kamu gelirlerini olumsuz etkilemiştir. Özcan, (2014,s.269) Dolayısıyla 1954 yılı için denk bütçe öngörülmüş ise de 1954 de bütçe önemli oranda açık vermiştir. Bu bütçe açığının nedeni bütçe gelirlerin artırılmamış olmasıdır. Hükümet, gelir yetersizliğini dış kaynaklara başvurarak aşmayı düşünmüştü. Ancak, dış kaynak temin etmedeki sıkıntılar nedeniyle iç kaynaklara başvurulmuş ve bunun sonucunda 1955 yılı ile birlikte para arzında önemli artışlar olmuştur. Coşar, (2005,s.43)

Tablo 1: 1950-1960 Dönemi Gerçekleşen Genel Bütçe Göstergeleri (Milyon TL)

Yıllar	Harcamalar	Gelirler	Açık	Vergi Gelirleri
1950	1495.6	1448.8	-46.8	1242.1
1951	1626.3	1683.8	57.6	1271.5
1952	2302.3	2293.7	-9.1	1588.3
1953	2354.3	2337.0	-17.3	1853.3
1954	2637.7	2468.8	-168.9	2094.8
1955	3394.3	3288.7	-105.6	2481.7
1956	3577.4	3395.0	-182.2	2815.5
1957	4256.2	4060.0	-196.2	3271.4
1958	5087.2	4932.3	-154.9	3868.7
1959	6914.2	6572.3	-341.9	5376.2
1960	7128.6	6701.9	-426.7	5876.9

Kaynak: Maliye Bakanlığı, Bütçe Gider ve Gelir Gerçekleşmeleri (1924-1995)

Tablo 1'e bakıldığında; yıllar itibariyle vergi gelirlerinde artış gözlenirken, bütçenin hemen her yıl açık verdiği görülmektedir.

Bütçe açıkları, iktidarın ilk yıllarda öngörülenden daha düşük olmuştur. Demokrat Parti iktidarı, bütçenin ilk kez onaylandığı 1954 yılında en fazla bütçe açığı vermiştir. 1956 ve 1957 yıllarında bütçedeki açıklar artmıştır. 1958 de alınan istikrar önlemleri nedeniyle bütçe açığı nispeten azalmış olsa da 1959 yılında tekrar artmıştır. Ahmad, (2015,s.156)

Etkili bir vergi yapısının kurulamamış olması bütçe açıklarının ana nedenidir. Kepenek ve Yentürk, (2005,s.109) Artan vergi kapasitesine rağmen siyasi kaygılarla vergi gelirleri artırılmadı. İktidarın ilk yıllarında para basarak bütçeye gelir sağlamaya çalıştılar. Vergi gelirleri ile kaynak sağlanacağını ileri sürseler de başaramadılar ve yabancı kaynaklara başvurdular.

5.2.3. Kamu Borçlarının Yapısı

5.2.3.1. İç Borç

Demokrat Parti, yatırım için gerekli finansmanı borçlanma yaparak sağlanacağını açıklamıştı. Borçlanma politikası olarak, borç bulma hızını düşürme ve bunun ardından dalgalı borçların azaltılmasına çözüm bulunacaktı. DP, (1954,s.336) Bu nedenle uzun süreli borçlanma, yalnızca yatırımlara finansman sağlamak amacıyla başvurulacak,

tahvil faizi ve ihraç fiyatları piyasa şartlarına göre ayarlanacaktı. Ayrıca borç tutarı ile ihraç edilecek tahvillerin ihraç zaman ve koşulları, sermaye piyasasının işleyişine engel olmayacak şekilde düzenlenmesi ve tahvillerin halka arzı gibi hedefler belirlenmişti.

1950 yılının başında devletçilik döneminden çok farklı olarak Türkiye’de iç ve dış borçların gelişiminde önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu dönemin temel özellikleri; iç borçlanma yoluyla bütçe açıklarının finanse edilmesi ve altyapı yatırımlarının finansmanında ise dış kaynaklara başvurulması şeklindedir. İç piyasadan borç bulmada diğer bir önemli değişim ise KİT’lerine “hazine kefaletine haiz bono” çıkarma yetkisinin verilmesidir. Bu yolla KİT açıklarının kapatılması ve ihtiyaç duyduğu sermaye önemli oranda sağlanmıştır. 1956 yılı ile birlikte iç borç stokunda ciddi artışlar görülmeye başlanmıştır. Özcan, (2014,s.271) Menderes hükümetleri döneminde iç borç stokunun durumu aşağıda verilmiştir.

Tablo 2-1950-1959 Dönemi İç Borç Stoku

1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959
1767	1992	2054	2291	2436	2513	3392	3244	4285	1688

Kaynak: *İclal Çöğürçü*, Türkiye’nin İç Borç Genel Yapısı Üzerine Geçmişten Günümüze Bir Değerlendirme, Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi, 2 (1): 93-104, 2012, s.95

Tablodan görüldüğü gibi 1950-1959 yılları arasında iç borç stokunda sürekli artış yaşanmıştır.

5.2.3.2. Dış borç

Cumhuriyetin ilanından 1950’li yılların ikinci yarısına kadar Türkiye’nin ciddi sayılabilecek dış borç sorunu olmamıştır. Bu yıllarda yürürlüğe giren liberal politikalarda tıkanmalar yaşanmış, ekonominin iç ve dış dengeleri bozulmuştur. Dönemin en büyük sorunu, iç tasarruf açığını kapatmak için gerekli dış borçların bulunamamasıdır.

Demokrat Parti döneminde, kamunun temel finansman yöntemi arasında dış borçlanma, normal kabul edilmiş ve dış borçlanma sürekli artmıştır. Üretim, dış borç bulunmadan yapılamaz hale geldiği için, dış borç bulma, istikrar için gerekli hale gelmiştir. 1950’lerin ortalarına gelindiğinde borcu borçla ödeme dönemi başlamış, yapılan borçlanmalardan geriye kalan az bir kısmıyla da ithalat yapılmıştır.

Bu dönem, Cumhuriyet kurulduğundan beri dış borçların en hızlı arttığı bir dönem olmuştur. Bu borçlar; enerji ve sulama gibi altyapı yatırımlarına, milli savunma giderlerini karşılamada, dış ticaret açıklarını kapatılmasında ve var olan dış borçların ertelenmesinde kullanılmıştır. Alınan dış borçların, alacaklıları, kullanım yerleri ve çeşitlerinde de artış olmuştur. Ayrıca, bu dönemde devlet borçlarının dışında, ithalat nedeniyle ödenemeyen borçları içeren "ariyere" diye nitelendirilen borçlar doğmuştur. Çünkü 1950’lerin başında dış ticaretin liberasyonu sayesinde ithalatçılar siparişlerini, mal bedelini TL. olarak Merkez Bankasına yatırarak getirebiliyorlardı. Ancak, daha sonra döviz rezervlerindeki azalma nedeniyle hükümetin 22.9.1952 tarihinden başlayarak döviz transferlerini fiilen durdurmasıyla, özel sektörün sipariş ettiği ithal malların

ödemeleri durmuş ve bu ertelenen ödemeler zamanla borç stoku artışına önemli katkı sağlamıştır. Yaşa,(1971,s.82)

Ayrıca, bu dönemin en çarpıcı ekonomik olayı, DP hükümetinin, dış borcu ödeyemez ve dış ticareti sürdürmez hale getirmesi sonucunda 1958'de "moratoryum" ilan edilmesidir. Dış borç ödemesinde yaşanan sıkıntılar ve makro düzeyde ekonomide yaşanan ciddi sorunlar (ABD, OECD ve IMF den oluşan uluslararası bir yapının direktifleri) nedeniyle hükümet, sunulan direktifleri doğrultusunda 4 Ağustos 1958 de Ekonomik İstikrar programını kabul edip uygulanmak zorunda bırakıldı. Önlemler içerisinde en dikkat çeken, TL nin %221 oranında (1\$ =9 TL) devalüe edilmesidir. Dönek, (1995,s.175) 1950-1960 döneminin dış borcu 1950 yılında 775 milyon TL. iken, 1960 yılında bu rakam 10 milyar 247 milyon TL'ye çıkmıştır. Yani, Türkiye nin dış borcunda 1950 yılına göre 13 kat bir artış olmuştur. Evgin,(2000,s.34)

5.3. Dış Ticaret Politikası

1950'li yılların ilk yarısında, dış ticarete serbestlik anlayışıyla gümrük kotalarında esnekliğe gidilmiştir. Bu esneklik bağlamında 1950-1952 döneminde toplam ithalatta % 65'lik kısmında serbestliğe gidilmiştir. 1953'e kadar devam eden bu uygulama, meydana gelen döviz darboğazı sebebiyle terk edilmiştir. Takım,(2012,s.173)

1953 yılı ile birlikte alınan önlemlerle ithalat, dönemin sonuna kadar devamlı düşmesine rağmen dış ticarete açık sürmüştür. İthal mallardaki talep artışı, döviz stoklarının erimesi ve ihracatta daralma yaşanması nedeniyle, 1950 yılı başında uygulanan dış ticarete liberalizasyon 1953'de terk edilmiştir. Bundan böyle kambiyo kontrolleriyle ithalatta kısıtlayıcı önlemler alınmaya başlamıştır. Şahinöz,(2001,s.307)

1953 yılına kadar, tarım sektörüne yönelik alınan iyileştirici tedbirler ulusal geliri artırdığından, bu dönemde ciddi iktisadi kriz baş göstermemiştir. 1953 den sonra olumsuz hava koşulları yüzünden tarımdaki üretim azalışı, tarımsal ürün ihracatını daraltmış, bu da döviz gelirlerinde düşme yarattığı için ithalata da kısıtlamalar getirilmiştir.

1956 yılı ile birlikte dış ticaret hacmindeki azalma nedeniyle yurtiçi ve yurtdışı fiyatlardaki büyük fark, TL'nin büyük oranda değerlenmesini beraberinde getirmiş ancak hükümet, uluslararası mali kurumların önerilerini dikkate almadığı gibi devalüasyona da olumlu bakmamıştır. Bu gelişme, yurtiçi ürün fiyatlarını, yurtdışındaki alıcılar lehine yükselterek ihracat düşüşüne neden olmuştur. Şahin, (2007,s.122) Dış ticaret açığında yaşanan sürekli artışlar yüzünden 1958 yılı ile birlikte bazı istikrar önlemleri alınmıştır. 1958 yılında, büyük oranlı bir devalüasyon yapılmış böylelikle ithalat, tarife ve miktar kısıtlamalarıyla denetim altında tutulmaya çalışılmıştır.

Bu kararların amaçları arasında, döviz karşısında TL nin değerini düşük tutma, ithalatın tekrar libere edilmesi, para arzında ve bütçe harcamalarında kısıntıya gidilmesi, seçici kredi uygulamasına gidilmesi ve KİT ürünlerine zam yapılması gibi sayılabilir. (Kepenek vd., 2005,s.123) Tablo 3 de dönemin dış ticaret verileri görülmektedir.

Tablo 3- Türkiye’de 1950-1960 Dönemi Dış Ticaret Verileri
(Cari Fiyatlarla Milyon Dolar)

Yıl	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Dengesi	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı
1950	263	286	-23	92.2
1951	314	402	-88	78.1
1952	363	556	-193	65.3
1953	396	533	-137	74.4
1954	335	478	-143	70.0
1955	313	498	-185	63.0
1956	305	407	-102	74.9
1957	345	397	-52	86.9
1958	247	315	-68	78.5
1959	354	470	-116	75.3
1960	321	468	-147	68.5

Kaynak: Türkiye’de İhracatın Gelişimi, www.dtm.gov.tr/28.09.2015

Tablo 3’e bakıldığında ihracat, 1950 de 263 milyon dolar iken 1957 de 345 milyon dolara kadar çıkmıştır. Ancak bu rakam, iç piyasadaki fiyat artışlarına rağmen sabit kurda kararlılık gösterilmesi, tarımsal ilerlemenin durması ve destekleme politikalarının ihracatı azaltması gibi nedenlerle, 1958 de 247 milyon dolara gerilemiştir. İstikrar önlemleri sonrasında 354 milyon dolara rakamını gören ihracat, 1960 da düşme eğilimine girmiştir.

Yine tabloya göre ithalat tarımsal üretime bağlı olarak 1953 yılına kadar hızla artmış, bu yıldan sonra döviz darboğazına girilmesi nedeniyle azalmış, 1958 devalüasyonu ile ithalatın pahalılaşmasıyla en aza inmiştir. Aynı şekilde dış ticaret açığı da 1958 de en aza inmiş, ancak alınan dış yardımlarla daha sonra tekrar artış trendine girmiştir.

1958 istikrar tedbirlerinin etkisiyle dış kredilerin tekrar alınmaya başlamasıyla ithalattaki döviz bolluğu neticesinde ekonomide yeniden bayram havası yaşanmıştır. 1959’dan itibaren ithalata dayalı ihracatta da önemli artışlar yaşanmış ve dış ticaret hacmi tekrar genişleme göstermiştir. Ancak ithalattaki artış, ihracattaki artıştan daha çok olduğundan tabiatıyla dış ticaret açıklarında da artış görülmüştür.

6. SONUÇ

DP ifade ve uygulamalarının, Türk siyaseti, ekonomisi ve kültürel yapısındaki etkisi göz ardı edilemez. DP dönemine kadar içe kapalı, demokrasiyi sadece şeklen yaşayan ve geniş halk kitleleriyle bağı olmayan bir yönetim yapısı vardı. Bu dönemle birlikte dışa açık, daha liberal ve halkıyla barışık bir yönetime geçiş olmuştur.

Demokrat parti, kırsal kesimde yaşayanların ekonomideki payını artırarak, bu kesimin yaşam düzeylerinde açık ara bir iyileştirme başarısı göstermiştir. Benzer şekilde kırsalda yaşayanları merkeze yaklaştırarak demokrasi kültürünün kökleşmesine büyük katkı sağlamıştır. Bu döneme sosyolojik açıdan bakıldığında, dönemin siyaset ve toplum

ilişkilerinde önemli değişimler ve siyasi toplumsallaşmada yeni bir döneme gelindiği görülmektedir.

Ancak bu olumlu gelişmelere rağmen ekonomide planlamanın yapılamaması, uzun süreli çıkarlar yerine kısa süreli çıkarların tercih edilmesi ve ekonomik olarak dışa bağımlı hale gelmenin başlangıcının bu dönemde olması, etkileri günümüze kadar devam eden bir kısır döngüyü de beraberinde getirmiştir.

1946'da çok partili hayata geçilmesiyle birlikte DP'nin 1950'de iktidara gelmesi, iktisat politikalarında önemli gelişmeleri beraberinde getirmiştir. Bu gelişmelerden en önemlisi, liberal ekonomi anlayışının ve özel teşebbüsün günümüz iktisat politikalarına ışık tutacak seviyede o dönemde temellerinin atılmış olmasıdır. Bu dönemin liberal anlayışı, sonraki hükümetlerin yönetim anlayışına yol gösterici olmuştur.

Demokrat Partinin iktidara gelişinden 1954 yılına kadar dış ticarete kapalı iktisat politikaları yerine, serbest dış ticarete dayalı ve dış piyasalara dönük bir kalkınma programı uygulanmıştır. Ancak, ithalattaki artışlar dış açıkları kronik hale getirmiş, ekonomide çarkların dönmesi dış yardım, kredi ve yabancı sermayenin gelişine bağımlı hale gelmiştir.

Sürekli artan dış açıkları kapatmak için dövize bağımlılığımız artmıştır. Bu dönemde her sene dış açık verilmesine karşın, ülkeye giren dış yardımlardaki artış, döviz azlığı şartlarının oluşumunu bir müddet engellese de bu engelleme, sonraki yıllarda ülkenin daha çok dövize bağımlı olmasına neden olmuştur.

1954 yılı ile birlikte ekonomik nedenlerle dış ticarete ve tarım sektöründe yaşanan sıkıntılar, tarım ve dış ticareti temelli sanayileşme politikası terk edilmiş bunun yerine, sanayileşmenin öncü olduğu korumacı, ithal ikamesine dayalı politikalar ön plana çıkmıştır. Türkiye bu dönemle birlikte, iç piyasada oluşan talepleri karşılamak için, tüketim mallarını üretecek düzeyde ithal ikameci bir sanayileşme sürecini başlatmıştır.

1958 yılında Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı, Türkiye'ye yapılacak dış yardımların istenilen seviyede devam etmesini sağlamak için yeni bir istikrar programına ihtiyaç duyulduğunu önerisini sundu. Hükümet, alacağı dış yardımların son bulmasını istemediği için gelen öneriler çerçevesinde 1958 de istikrar programını hayata geçirdi. İstikrar Programıyla Türk Lirasının değeri düşürülmüş, dış ticaret rejiminde yeni düzenlemelere gidilmiş, para arzında kontrol sağlanmış ve KİT ürünlerine yüksek oranda zam yapılmıştır. Ancak 1958 yılında yapılan devalüasyon ve KİT ürünlerine yapılan zamlar enflasyonu artırmış, enflasyondaki artış 1959 yılında da sürmüştür.

Demokrat Parti hükümetleri denk bütçe sözü verdiler ancak yapamadılar. Önemli oranda bütçe açıkları vardı ve bu açıklar zamanla süregelen hale geldi. Bütçe disiplini ve düzenindeki bozulmalar ekonomik dengesizliği artırdı. Artan borçlara ve çekilen sıkıntılara karşın ekonomik kalkınma hedeflerine ulaşamadı. Dönemin bütçe gelişmelerini baktığımızda, sıkı para politikası ve denk bütçe ısrarından vazgeçilmiştir. KİT ürünlerinde oluşan görev zararları bütçeden karşılanmıştır. Destek kapsamına giren tarımsal ürünlerde yüksek fiyat uygulaması ile KİT görev zararlarının birleşmesi

sonucunda bütçe açıklarında artış hızlanmıştır. Genişletici para politikası bu dönemin öne çıkan iktisat politikası aracı olmuştur.

Bu yıllarda, Merkez Bankası kaynaklarının çoğu kamunun finansman ihtiyacını karşılayama ayrıldığından, para politikasının etkinliğini zorlaştırmış, faiz mekanizması çalışmadığı için Merkez Bankasından beklenen para piyasasını regüle edici rolü sekteye uğramıştır. DP nin uyguladığı para ve maliye politikaları yeni teşekkül eden mali piyasaları olumsuz etkilemiştir. Bu isabetsiz uygulamalar, amaçlanan serbest piyasa yapısının işleyişini yavaşlatmış ve bu da ekonomide dengesizliğe yol açmıştır.

1950-1960 Menderes hükümetleri döneminde uygulanan ekonomi politikası neticesinde tarımsal alanda yaşanan hızlı makineleşme, ürün fiyatlarına kamu desteği ve yeni tarım alanlarının üretime katılmasıyla önemli değişimler yaşanmıştır. Bu değişimle kırsalda yaşayanlar pazara açılmış ve bu da kentleşme sürecini başlatmıştır. Temel tüketim mallarının iç piyasadaki üretiminde özel sektör de rol aldı ve bunun sonucunda Milli gelirden önemli artışlar gözlemlendi. Ancak, bu artıştan kamuya giden pay(vergi geliri) artmadı. Vergi konusunda yatay ve dikey adaleti sağlayacak düzenlemeler yapılmadı. Dış borçlanma ve emisyon uygulamaları kısa sürede etkisini göstererek enflasyonda artış, dış borçları ödemede yaşanan güçlükler ve düşük istihdamla karşılaşılan Menderes dönemi; iktisadi krizin, siyasi krize dönüşmesi nedeniyle askerlerin yönetime el koymasıyla son bulmuştur. Bu bağlamda, siyasi krizin, kısmen sert politikaları beraberinde getirmesi, dönemin özellikle ikinci yarısındaki ekonomi alanındaki sıkıntılar, etkili bir mali dengenin kurulamaması Demokrat Parti döneminin açmazları arasında sayılabilir.

KAYNAKÇA

Ahmad, Feroz (2015), Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980, Hil Yayınları,5.Baskı, Çeviren: Ahmet Fethi, İstanbul.

Akalın, Güneri (2010), Cumhuriyet Dönemi Ekonomi- Politik Tarihinin Liberal Yorumu, Orion Kitabevi, Ankara

Aktar, Ayhan (1996), "Varlık Vergisi ve İstanbul" *Toplum ve Bilim*, Sayı: 71, 97-149

Ataç, Beyhan (1991), *Maliye Politikası Gelişimi, Amaçları, Araçları ve Uygulama Sorunları*, Anadolu Üniversitesi Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları, Yayın No.86, İkinci Baskı, Eskişehir.

Avcıoğlu, Doğan (1982), Türkiye'nin Düzeni, Dün Bugün Yarın, Tekin Kitabevi, I.Kitap, İstanbul s. 360)

Baytal, Yaşar (2007), Demokrat Parti Dönemi ekonomi politikaları, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, S. 40,s.545-567

- Berber, Metin ve Barutçuoğlu, Ersan(2010), Makro İktisada Giriş, Derya kitabevi, Trabzon
- Bulutoğlu, Kenan (1970), *Türkiye'de Yabancı Sermaye*, Gerçek Yayınevi, İstanbul
- Çağlar, Keyder ve Pamuk, Şevket (1985), "Çiftçiye Topraklandırma Kanunu Üzerine Tezler." *Yapıt, Sayı. 8* (1984-1985), 52-63.
- Cillov, Haluk (1970), *Türkiye Ekonomisi*, İstanbul Üniversitesi yayınları, İstanbul
- Coşar, Nevin (2005), "Demokrat Parti Dönemi Maliye Politikası", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 60, Sayı 61.
- Çöğür, İclal (2012), Türkiye'nin İç Borç Genel Yapısı Üzerine Geçmişten Günümüze Bir Değerlendirme, *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*,2(1), 93-104
- Çufalı, Mustafa (2004), *Türkiye'de Demokrasiye Geçiş Dönemi (1945-1950)*, Babil Yayıncılık, Ankara
- Demokrat Parti (1954), *Kalkınan Türkiye* Ankara).
- DPT (1963), *Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1963-1967*, Ankara: DPT Yayınları.
- Doğan, Mustafa (1957), *Adnan Menderes Konuşmaları* Cilt: 1-2, Ekicigil Matbaası, İstanbul.
- Doğan, Yalçın (1980), *IMF Kışkacında Türkiye 1946-1980*, Ankara, Toplum Yayınevi.
- Dönek, Ekrem (1995), Türkiye'nin dış borç sorunu ve 1980 sonrası boyutları, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, cilt 50 sayı:1
- Ergün, İsmet (1995), "Dünden Bugüne Türkiye Ekonomisi ve İki binli Yıllara Bakış", *Tarihi Gelişmeler İçinde Türkiye'nin Sorunları Sempozyumu (Dün-Bugün-Yarın)*, Ankara, 255-268
- Eroğlu, Nadir (2003), "Türkiye'de İktisat Politikalarının Gelişimi", *Marmara Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi*, 80. Yılında Türkiye Cumhuriyeti Sempozyumu, 29-31 Ekim, İstanbul.
- Evgin, Tülay (2000), "Dünden Bugüne Dış Borçlarımız", *Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Araştırma ve İnceleme Dizisi*, Sayı: 26

- Güngör, Özcan (2014), Demokrat Parti Döneminde Maliye Politikası, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, cilt 12 sayı:2, 261-274
- Karakök, Tunay (2011), Menderes Dönemi'nde (1950 – 1960) Türkiye'de Eğitim, Yükseköğretim ve Bilim Dergisi/ Cilt/ 1, Sayı/ 2, 89-97
- Kazgan, Gülten (2005), *Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2001), Ekonomi Politik Açısından Bir İrdeleme* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları).
- Kepenek, Yakup ve Nurhan Yentürk (2005), *Türkiye Ekonomisi* (İstanbul: Remzi Kitabevi,19.Baskı.
- Kongar, Emre (1998), 21. Yüzyılda Türkiye, 11.Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Parasız, İlker (2003), *Türkiye Ekonomisi*, Ezgi Kitabevi, Bursa
- Şahin, Hüseyin (2007), *Türkiye Ekonomisi, Tarihsel Gelişim-Bugünkü Durum*, Bursa, Ezgi Kitabevi Yayınları, 9. Baskı.
- Şahinöz, Ahmet (2001), *Türkiye Ekonomisi, Sektörel Analiz*, Ankara, İmaj Yayınevi.
- Shaw, Standford ve Shaw Ezel (1977), *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey 1808-1975, Vol:2*, Cambridge, London.
- Singer, Morris (1971), “ The Economic Advance Of Turkey 1938-1960”, Turkish Economic Society Pub., İstanbul.
- Takım, Abdullah (2012), Demokrat Parti Döneminde Uygulanan Ekonomi Politikaları ve Sonuçları, Ankara Üniv.SBF Dergisi, cilt 67, No:2, 157-187
- Tokgöz, Erdiç (2002), "Cumhuriyet Döneminde Ekonomik Gelişmeler", Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II, Ankara
- Toker, Metin (1991), Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları, Demokrat Parti Yokuş Aşağı 1954-57, Bilgi Kitabevi, Ankara
- Yaşa, Memduh (1971), Devlet Borçları, Sermet Matbaası, İstanbul
- Yaşa, Memduh (Edt.) (1980), *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi 1923-1978*, Akbank Kültür Yayınları, İstanbul.
- Yıldırım, Kemal ve Karaman, Doğan (2003), Makroekonomi, Eğitim Sağlık ve Bilimsel Araştırmalar Vakfı, Yayın no: 145, Eskişehir